

BINK

RIK SMITS

Zo helpt het
universeel
basisinkomen
Nederland de
21e eeuw door

MAZIREL PERS

BINK

BINK

*Zo helpt het universeel basisinkomen
Nederland de 21e eeuw door*

Rik Smits

Ontwerp omslag: ST-DUO

Ontwerp binnenwerk: Crius Group, Hulshout

Mazirel Pers is een imprint van Walburg Pers

ISBN 978 94 6249 786 3

E-ISBN 978 94 6249 787 0 (ePub)

NUR 740

© 2023 R. Smits, p/a Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, Zutphen

© 2023 Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, Zutphen

www.mazirelpers.nl

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoudsopgave

Voorwoord	7
1. Wat BINK is en wat BINK doet	9
2. Bezwaren, bedenkingen en experimenten	19
3. Waarom BINK in deze tijd past	33
4. Is BINK een mensenrecht?	51
5. De vier grote uitdagingen...	57
6. ...en hoe BINK ze helpt oplossen	83
7. Spijkers met koppen: wat BINK gaat kosten	97
8. ...en zo gaan we BINK betalen	103
9. BINK en de inkomenskloof	109
10. Waardevastheid en beren op de weg	119
Epiloog: En nu?	125
Bibliografie	129
Index	133

Voorwoord

Heel lang heb ik gedacht dat een onvoorwaardelijk basisinkomen voor iedereen een sprookje was. Een wensdroom van lieden die met de mensheid het beste voorhadden, maar vergaten dat dingen in de echte wereld geld kosten. En bovendien: was het wel verstandig om iedereen zomaar van geld te voorzien zonder een tegenprestatie te verwachten? Maar toen er in 2016 uitgerekend in Zwitserland zomaar een referendum over werd gehouden, zette dat me toch aan het denken. En min of meer tot mijn eigen verbazing begonnen zich al tamelijk snel de omtrekken af te tekenen van een bruikbaar, betaalbaar en effectief basisinkomen, juist in Nederland. Daar zat wel een artikel in! Maar daarvoor bleek de materie toch te ingewikkeld, en zo kwam het tot dit boek.

Er wordt al sinds jaren heel wat geschreven over het basisinkomen, maar dan gaat het steevast voornamelijk over ideologie, rechtvaardigheid en wenselijkheden. Dit boek gaat daarentegen vooral over hoe je zoiets voor ons rijke, nog steeds heel goed georganiseerde land praktisch vorm geeft. Daarover is er, net als over waar we het geld vandaan halen, juist weer heel weinig geschreven.

Tenzij anders aangegeven, zijn de gegevens en getallen in dit boek steeds afkomstig uit de databanken en publicaties van het CBS, uit rapporten van het CPB en uit stukken van de Rijksoverheid zelf. Die zijn allemaal gemakkelijk online terug te vinden.

Amsterdam, oktober 2023

1.

Wat BINK is en wat BINK doet

Op het eerste gezicht lijkt het een raar, zelfs pervers idee: iedereen zomaar een vast inkomen geven, zonder daarvoor ook maar enige tegenprestatie te verlangen. Of je nu jong bent of oud, rijk of arm, ambitieus of indolent, reteslim of te dom om voor de duvel te dansen, we kijken nergens naar behalve je rekeningnummer en bam, daar is je geld. Elke maand weer. Zoiets is toch zowel financieel onhaalbaar als moreel verwerpelijk? Toch laat de gedachte aan zo'n onvoorwaardelijk basisinkomen voor iedereen zich al een aantal jaren niet meer van de maatschappelijke agenda verdrijven. Er worden artikelen en boeken over geschreven, websites aan gewijd, experimenten mee gedaan en het wordt min of meer serieus besproken in de vergaderzalen en directiekamers van eerbiedwaardige instellingen als het Internationaal Monetair Fonds (IMF) en de Wereldbank.

In de zomer van 2016 kwam het in Zwitserland zelfs tot een nationaal referendum over de invoering van een basisinkomen (het werd nee). Als nota bene de financieel supervoorzichtige, oerconservatieve Zwitsers het zover laten komen, dan moet het wel de moeite waard zijn om het idee eens aan een grondig onderzoek te onderwerpen. Want al is er in de discussie aan mooie idealen geen gebrek, het schort gewoonlijk nogal aan concreetheid. Op de wieken van filosofische vrijblijvendheid à la Bregman of Bruning kun je alle kanten op, zonder dat je ooit ergens komt.

Daar gaan we hier iets aan doen. We gaan een concreet model maken van BINK, een onvoorwaardelijk universeel BasisINKomen voor Nederland. Onderweg daarheen wegen we voor- en nadelen

van zo'n inkomen af en bedenken we hoe het zou kunnen worden ingevoerd zonder de maatschappij te ontwrichten. En dan is er nog de allesbepalende kwestie van de houdbaarheid op lange termijn, want als de boel na een paar jaar instort, is bij zo'n alomvattend stelsel de ramp niet te overzien. Dus hoe maak je een basisinkomen waardevast, hoe houd je de kosten binnen de perken, hoe zorg je dat de uitbetaling soepel en zonder fouten verloopt, hoe maak je de kans op fraude zo klein mogelijk en hoe houd je lieden van elders buiten de deur die een graantje willen komen meepikken? Maar voordat al die principiële en praktische zaken aan de orde komen, ligt er de vraag wat we met BINK willen bereiken. Wat is het doel dat al die moeite rechtvaardigt, en wat zegt dat over de noodzakelijke kenmerken van BINK?

Gelukkig is de vraag naar het doel niet moeilijk te beantwoorden. Een basisinkomen als BINK moet garanderen dat mensen onder alle omstandigheden hun eigenstandigheid en zelfredzaamheid behouden. Dat ze in hun eerste levensbehoeften kunnen voorzien zonder afhankelijk te worden van de goeder-tierenheid en de willekeur van anderen. Daar worden mensen gelukkiger van, en dat is een waarde van groot belang. De Engelse nutsfilosoof Jeremy Bentham stelde al in 1776 vast dat het moreel goede bestond in het streven naar 'the greatest happiness of the greatest number', het zo groot mogelijke geluk van zo veel mogelijk mensen.

Het is belangrijk om dat even goed tot je door te laten dringen. Dan begin je te beseffen dat BINK niet speciaal te maken heeft met maatschappelijk onhandige en zielige mensen, of met onwillige lanterfanters en armoedzaaiers. Iedereen kan in zwaar weer belanden en financieel op de klippen lopen, ook mensen die er warmpjes bijzitten in een mooi eigen huis; ook mensen met gezonde, goed functionerende kinderen en een glanzende bolide voor de deur. Dat geldt trouwens ook voor die goudgerande kinderen zelf. In 2020 bleek ruim 9 procent van de kinderen van mensen die in 1995 in de hoogste inkomensgroep zaten tot de armste 20 procent van de bevolking te behoren, ontdekte het CBS. Dat laat zien dat sociaaleconomische daling in alle lagen van de

bevolking een aanzienlijk risico vormt, dat bovendien naarmate het welstandsniveau van de ouders lager is steeds ietsjes oploopt. Ook financieel goedverzorgde vrouwen kunnen doordat ze aan een gewelddadige relatie ontsnappen ineens zonder inkomen komen te zitten. Gewezen geliefden raken diep in de puree als ze bij hun scheiding ernstig aan het kortste eind trekken, of na verkoop van het gezamenlijk gekochte, maar voor elk van beiden alleen te dure huis met een restschuld achterblijven. Of neem mensen wier eigen bedrijf ten onder gaat, zodat ze in een faillissement verzeild raken. En, niet te vergeten, al die mensen die door ruzie met een overheid in onoverzienbare schulden verstrikt raken. De toeslagenaffaire is daarvan het spectaculairste voorbeeld, maar zoiets kan zelfs al ontstaan uit een betwiste verkeersboete. En dan zijn er elk jaar weer al diegenen, jong en oud, die verschrikkelijk worden opgelicht of bestolen. De wereld zit nu eenmaal vol gevaren, maar het nu bestaande stelsel van sociale voorzieningen maakt het voor veel pechvogels onnodig moeilijk om uit het gat te klimmen waarin ze beland zijn.

Om aan een groot deel van die armoede en ellende rigoureuus een eind te maken moet BINK onvervreemdbaar zijn. Hoe beroerd ook je omstandigheden, hoe overweldigend ook je financiële verplichtingen, je hebt altijd nog BINK, zodat je nooit aan de bedelstaf raakt en nooit je laatste restje autonomie hoeft in te leveren. Een deurwaarder kan je auto weg laten slepen en beslag leggen op je meubels en je tv, maar nooit op BINK. Datzelfde moet ook gelden voor banken en vooral voor de overheid, wat wil zeggen dat BINK volslagen belasting- en premievrij moet zijn. BINK is dus pure koopkracht, alle belasting- en premieheffing op inkomen begint pas bij de eerste buiten BINK verdiende euro.

Daarmee komt er meteen grotendeels een einde aan het naargeestigste aspect van ons sociale stelsel: de armoedeval. Ons uitkerings- en toeslagenstelsel bestaat nu uit een hele waaier van verschillende, hier en daar tegenstrijdige regelingen, met ieder een eigen rits voorwaarden waaraan de ontvanger moet voldoen. Wat ze bijna allemaal gemeen hebben is een inkomensdrempel. Zodra de ontvanger van een uitkering of toeslag daarnaast eigen

inkomen verwerft, hoe weinig ook, loopt hij de kans om zijn uitkering gedeeltelijk of zelfs helemaal kwijt te raken. Vanuit de verstrekker van zo'n uitkering bezien – dat is de overheid en dus wij allemaal – lijkt dat best logisch. We willen geen zuurverdiend belastinggeld aan de verkeerden uitdelen. Maar vanuit de ontvanger bekeken ziet het er heel anders uit, zeker als het om een betrekkelijk kleine bijverdienste gaat. Het stelsel van voorwaarden, toeslagen en belastingheffing is bovendien zo complex, dat geen mens in een oogopslag kan overzien wat het aannemen van werk of een losse klus uiteindelijk voor gevolgen heeft. Soms blijft er van het verdiende geld zo weinig over, dat het alle moeite nauwelijks waard is. Soms gaan mensen er netto zelfs op achteruit. Alleen al de onzekerheid daarover en de formulierenrommel die erbij hoort, maken mensen kopschuw, met als gevolg dat ze langer in een uitkering blijven zitten en langer afhankelijk blijven dan nodig is. Dat is voor niemand goed.

Datzelfde geldt ook als iemand door een studie of cursus zijn kansen op de arbeidsmarkt wil verbeteren. Maar al te vaak brengt dat uitkeringen in gevaar. Ook dat is voor niemand goed. Niet voor de betrokkene zelf, die het gevoel krijgt dat hij voor zijn inzet en goede wil gestraft wordt; niet voor de omgeving, die het gebrek aan activiteit van de ontvanger uitlegt als onwil of luiheid, en niet voor de belastingbetaler, wiens bijdrage aan de samenleving verspild wordt aan verlamdende uitkeringen en de controle daarop. Het grootste deel van die ellende verdwijnt door BINK als sneeuw voor de zon, simpelweg omdat het zelfs voor de overheid zelf ondoorgrondelijke labyrint van uitkeringen goddeels in BINK opgaat.

Wil BINK zin hebben, dan moet het volstaan om in ieders eerste levensbehoeften te voorzien. Nu kun je van mening verschillen over wat eerste levensbehoeften precies zijn. Daar denkt de gemiddelde Nederlander heel anders over dan iemand in, pakweg, Pakistan. Bovendien veranderen de opvattingen erover in de loop van de tijd. Een goed voorbeeld daarvan is de telefoon, die voor doorsnee Nederlanders nog maar vijftig jaar geleden als

luxe gold. Op veel plaatsen liet de toenmalige monopolist, het staatsbedrijf der Posterijen, Telegrafie en Telefonie (PTT), je wel een jaar of nog langer op een aansluiting in huis wachten; een mobiele telefoon was nog onvoorstelbaar, zo iets had je alleen in sciencefiction. Tegenwoordig achten de meesten van ons het leven onleefbaar zonder smartphone die altijd beschikbaar is en 'alles' kan behalve een ei bakken. Nog zo iets: een praktische computer voor persoonlijk gebruik bestond tot 1981 eenvoudig niet, en zou daarna nog een dozijn jaren vooral iets voor universiteiten, kantoren en de cybernetisch onderlegde happy few blijven. Nu, nog weer drie decennia later, zijn desktops, laptops, tablets en smartphones onmisbaar voor ieders alledaagse contacten met leveranciers, verzekeraars, banken en, natuurlijk, de overheid. Op dezelfde manier zijn ook wasautomaten, televisies, stofzuigers en nog veel meer huishoudelijke apparaten van luxeartikelen gedegradeerd tot eerste levensbehoeften. De gewone mens van nu verwacht veel meer comfort en technische ondersteuning dan vroeger, maar is daarmee voor de maatschappij ook een stuk duurder dan hij destijds was.

De oude filosoof Heraclitus van Efese verzuchtte 2.500 jaar geleden al: 'alles verandert, niets beklijft'. Hij had gelijk, met de tijd verglijdt alles, zelfs de waarde van geld. Dat maakt het lastig om kosten en baten van regelingen en systemen te schatten en met elkaar te vergelijken, want dat kan alleen als we alles afmeten aan dezelfde, onveranderlijke maatstaf. Aan een meetlint van elastiek heeft niemand iets. We hebben dus een vast punt in de tijd nodig, een peiljaar. In dit boek nemen we daarvoor het jaar 2019. Dat is het laatste jaar voordat de coronapandemie de hele maatschappij en de economie op zijn kop zette, en daarmee het laatste normale jaar waarover alle cijfers op het moment dat ik dit schrijf beschikbaar waren.

In ons peiljaar berekende het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) een minimum maandbudget over 2017 dat de eerste levensbehoeften als voeding, kleding, wonen, noodzakelijke verzekeringen en persoonlijke verzorging dekte, maar ook wat ruimte liet voor sport, ontspanning en een korte vakantie. Met